

Flyktingbarnen

Ulla Esbjörnsson

Under senare år har svenska myndigheter gjort det svårare för människor som söker sig till vårt land undan förföljelse, förtryck och livshotande krigssituationer för att få en fristad. Summariska asylutredningar, utan hänsyn till barnens upplevelser har gjorts och barnfamiljer har sänts tillbaka till krigshärjade länder. Den långa utredningstiden innebär oerhörda påfrestningar för föräldrarna och barnen. I artikeln beskriver Ulla Esbjörnsson — kurator vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Malmö allmänna sjukhus — hur hon upplevde flyktingfamiljernas situation under sin tid som flyktingombud för Rädda Barnen.

Under tiden december 1985—juni 1986 var jag anställd av Rädda Barnen som flyktingombud för barn med placering i Trelleborg. Min uppgift var att undersöka förhållandena för flyktingbarnen i de asylsökande familjerna, främst med avseende på deras psykiska hälsa. Under ett halvår hade jag mer eller mindre regelbunden kontakt med ett 20-tal asylsökande familjer från Iran, Turkiet, Libanon, Sydamerika och Polen. En utförlig beskrivning av mina erfarenheter från arbetet finns i rapporten "Flyktingbarn i folkhemmet" (Rädda Barnen, oktober 1986).

Flyktingbarnen i de asylsökande familjerna för mycket illa. Av de 32 barn som jag träffade var det bara två som inte hade några psykiska symtom som jag kunde iaktta eller som föräldrarna kunde berätta om. Särskilt barnen i de familjer som i mer än ett halvår fått vänta på besked om uppehållstillstånd, uppvisade grava symtom. Några familjer hade varit i Sverige i 2 år och mer och fortfarande inte fått besked om de skulle få stanna eller inte.

Mötet med en flyktingfamilj

Mötet (som jag beskrivit i rapporten) med en av familjerna ger en uppfattning om hur situationen för en

flyktingpojke på 1 1/2 år kan te sig under väntetiden. Hans familj bodde i en förläggning i södra Sverige, nu nedlagd. Förläggningen bestod, som många förläggningar gör, av några höghus i ett ytterområde i orten. I en av lägenheterna bodde denna pakistanska familj, som bestod av två vuxna och tre barn i förskoleåldern. Familjen tillhörde Ahmadyasekten, en religiös minoritetsgrupp som i flera årtionden förföljts och trakasserats i sitt hemland. Ahmadyagruppen beviljas politisk asyl i de flesta västeuropeiska länder, som Norge, Danmark, England, men inte i Sverige.

När jag träffar familjen har de varit här i 1 1/2 år och redan vistats på tre olika förläggningar. Den de nu bor på ska snart läggas ner. Några veckor innan jag kommer på besök har familjen, som överklagat Invandrarverkets utvisningsbesked, fått regeringens beslut om utvisning.

Det är första gången jag träffar familjen:

"Karim, 1 1/2 år, kommer bredbent stultande emot mig i dörren. Hans två syskon, 3 och 5 år, avvaktar längre in i lägenheten.

Karims pappa tar vänligt emot mig och gör en urskuldande gest mot röran i vardagsrummet och Karims nedhasade blöja. Jag böjer mig ner för att hälsa på pojken på hans nivå. Då rusar han plötsligt emot mig och klöser mig hårt i ansiktet.

I sovrummet råder skymning mitt på soliga förmiddagen. Gardinerna är fördragna och på sängen ligger Karims mamma fullt påklädd och tittar i taket. Hon vänder långsamt på huvudet och nickar mot mig. Hon är på permission från den psykiatriska kliniken där hon är inskriven sedan några veckor.

Karims mamma har varit nedstämd sedan ungefär ett halvår. Då började rapporter komma från hemlandet att förföljelserna av deras minoritetsgrupp ökat. När regeringens definitiva utvisningsbesked kom några dagar före jul orkade hon inte längre hårbärgera sin besvikelse och oro. Hon slog sina tre barn besinningslöst och kunde efteråt inte minnas sitt utbrott. Därefter har hon blivit allt mer apatisk. På lasarettet planerar man elchockbehandling för att häva hennes depression.

Nu försöker hon vila. Barnen springer oupphörligt in till mamma, fast de fått tillsägelse att inte störa henne.

"Det var bättre när hon var på sjukhuset", säger Karims pappa, "det är så jobbigt att försöka hålla barnen från henne".

Karims syster, 5 år, vill inte veta av sin pappa. Hon tycker att det är hans fel att mamma är sjuk. Det är bara på natten när hon inte kan sova som hon vill hålla pappa i handen. Hon gråter ofta och har ont i magen. Ibland ligger hon och vrider sig på golvet i magplågor.

Karims storebror, 3 år, har ständiga halsinfektioner och har sedan några veckor utslag över hela kroppen. Nyligen var pappa och barnen inlagda en vecka på barnkliniken för att få utslagen utredda.

"Det var skönt", säger pappa. "Barnen fick ordentlig mat och pojkarna lekte tillsammans. Min flicka blev så förtjust i en av sköterskorna och gick hela tiden efter henne. Jag fick prata med en läkare om min situation. Alla var vänliga mot oss. För första gången i mitt liv grät jag".

Pappa berättar att han försöker ersätta mamma så gott han kan, men barnen tycker inte om hans mat. Karim har sedan han föddes haft täta diarréer och har undersökts på sjukhus ett flertal gånger. Nu matvägrar han helt.

Pappa är ensam med barnen hela dagarna. Att det finns barnverksamhet två eftermiddagar i veckan på förläggningen känner han inte till. Han har svårt att gå ut med barnen — han har bara en barnvagn och treåringen orkar inte gå så långt. Han vet inte hur han ska sysselsätta barnen, speciellt sedan TV:n gick sönder för fyra månader sedan.

Han berättar att barnen slåss mycket. När jag är där råder närmast kaos i vardagsrummet. Barnen lullar runt, kastar kakor på golvet, kivas, gnäller, gråter, slåss. Då och då ingriper pappa i några lama försök att få ordning på sina ungar.

"Ibland står jag bara inte ut", säger han. "Då stänger jag dörren och går en runda på området. Jag vet att det är fel, men jag klarar det inte annars".

När jag frågar honom om chefen på förläggningen vet hur familjen har det skakar han på huvudet och låter bitter. "Vi har bott här i åtta månader och han har aldrig besökt oss, aldrig varit inne i lägenheten. Enda gången han tog kontakt med oss var för att meddela att polisen skulle komma och skicka iväg oss".

Om några veckor ska familjen flytta till en ny förläggning. Det blir det sjätte uppbrottet och den fjärde flyktförläggningen på de 1 1/2 år som de varit i Sverige. Pappa vet inte hur han ska kunna förklara flyttningen för sina barn. Han oroar sig för att hans fru inte ska orka med den långa bussresan till en annan del av landet.

Karims familj har flytt från religiös förföljelse i sitt hemland.

"Vi levde i stor otrygghet i flera år. När vi inte vågade gå ut längre utan att frukta för våra liv beslöt vi oss för att fly. Vi ville inte ge våra barn en sådan uppväxt".

"När vi lämnade vårt land visste vi att det var ett

riktigt beslut. Man kan inte leva i sådan otrygghet. Nu undrar jag om vi någonsin kommer att känna oss lugna. Otryggheten fortsätter här år efter år".

Denna bild från ett besök i en flyktingfamilj rymmer mycket av det som påverkar föräldrarna och barnen under väntetiden. Här finns de vuxnas reaktioner av förtvivlan och uppgivenhet under den utdragna ovissheten och också impulsgenombrotten när stressituationen blir övermäktig, som vid avvísingsbeslutet. Här finns bitterheten över bristen på medkänsla. Och barnens reaktioner — av psykosomatisk natur, av sorg och anklagelser — på de vuxnas psykiska tillstånd.

Här finns också glädjen över medkänslan när Karims far får hjälp och avlastning på sjukhuset och möter förståelse där. Och barnens direkta svar även på detta — de äter, leker tillsammans och är gladare.

Barnens och föräldrarnas psykologiska reaktioner som nyanlända flyktingar

Barn reagerar ju alltid starkt på föräldrarnas sinnesstämning, mer uttalat ju yngre barnen är.

De vuxna flyktingar jag träffade, som fick vänta på besked om uppehållstillstånd i månader och år, befann sig i ett konstant ångesttillstånd på grund av ovissheten om de skulle få stanna i Sverige och fruktan att behöva återvända till det de lämnat bakom sig.

Föräldrarnas rädsla och förtvivlan drabbade barnen på olika sätt. Ibland tog sig föräldrarnas ångest uttryck i aggressiva impulsgenombrott mot barnen. Flyktbarn får ta emot mycket aggressivitet i form av för dem obegripliga vredesutbrott och fysiska bestraffningar — ibland kan det bli fråga om misshandeln.

Karims mamma reagerade på ett sätt som jag mötte hos ganska många unga mammor, med depressivitet och apati. När de inte längre såg någon utväg tog de avstånd från livet omkring sig, inklusive barnen.

Men den vanligaste reaktionen var att föräldrarna,

De unga mammor som inte längre såg någon utväg tog avstånd från livet omkring sig inklusive barnen

i likhet med Karims pappa, gick i sin egen värld och inte "såg" sina barn. Asylsökande föräldrar blir ofta så helt absorberade av sin egen oro att de nätt och jämt klarar det materiella omhändertagandet av sina barn. Barnen lämnas i ett emotionellt vacuum, psykiskt övergivna av sina föräldrar och i avsaknad av ett socialt nätverk som kan rycka in i föräldrarnas ställe. Släktingar, vänner, skola, allt har de lämnat bakom sig.

För små barn kan föräldrarnas otillräpplighet få ödesdigra konsekvenser. För hela sin utveckling – för att kunna utveckla empati och förmåga att lösa konflikter – är barnen helt beroende av stabila kontakter med några få vuxna som de kan se upp till och som erbjuder trygghet. Karim, 1 1/2 år, hade aldrig upplevt en lugn och harmonisk mamma. Men när hon efter utvisningsbeslutet helt vände sig ifrån honom, rubbades hans redan bristande tillit totalt. Hela omvärlden upplevdes som hotfull. Det var faktiskt helt adekvat att han hälsade mig, en okänd besökare, med en attack. När man är hotad, är som bekant anfall bästa försvar ...

Jag träffade många flyktingbarn som smärtsamt fått lära sig att föräldrarna inte längre kunde erbjuda dem trygghet, inte var att lita på och inte längre hade något inflytande över vad som hände.

Större barn, som närmade sig tonåren, förstod där emot att det fanns faktorer utanför hemmet, mäktigare än föräldrarna, som styrde familjens liv. De såg föräldrarnas trötthet och bristande förmåga och försökte ställa upp i sina föräldrars ställe. Ofta var det äldsta dottern som tog över mammas roll, när hon inte orkade fungera som förälder, eller äldste sonen som iklädde sig fadersrollen, när pappa var frånvarande.

Familjens situation tvingade in barnen i ansvarstygda roller som barn kan klara under en begränsad tid. Men barn kan inte bära ett sådant ansvar under lång tid – flera år – utan allvarliga konsekvenser.

För ett sådant "föräldrabarn" gäller det att vara stark och hålla masken, en roll som effektivt förhindrar barnet att uttrycka känslor av hopplöshet, sorg, förtvivlan eller rädsla. Detta kan leda till en pseudomogenhet, där viktiga faser i utvecklingen hoppas över. Barnen mister sin barndom.

Ofta upplevdes de här barnen av sina familjer som

.....
Familjens situation tvingade in barnen i ansvarstygda roller som barn kan klara under en begränsad tid
.....

duktiga stöttepelare och föräldrarna oroade sig sällan för dem, som klarade allt så bra. Inte heller vi som möter de här barnen är tillräppligt uppmärksamma på deras utsatta position.

Flyktingbarnen har ofta utsatts för svåra upplevelser i sitt hemland

Många flyktingbarn, som jag träffade, hade svåra upplevelser bakom sig som att någon nära anhörig – förälder, syskon, kusin – utsatts för hot, misshandlats i barnets åsyn, försvunnit, mördats eller dött i krig.

Några barn hade själva direkt utsatts för kriget och fått kroppsskador. Några hade varit utsatta för tortyr eller olika trakasserier.

Flera sydamerikanska barn hade utsatts för direkt polisbrutalitet i sina hem och även i några fall kidnappats. En liten sydamerikansk pojke på sex år och hans mamma berättade att polisen kommit hem till familjens bostad, misshandlat föräldrarna och pojken och systematiskt förstört alla möbler och all inredning i hemmet, inklusive pojkens alla leksaker.

Bakom den ängslan, aggressivitet, kontaktlöshet eller de psykosomatiska symtom som vi möter hos barnen kan alltså dölja sig svåra upplevelser från hemlandet eller flykten. Men ofta är symtomen uttryck för den utdragna kris som familjen befinner sig i under väntetiden i Sverige.

Karim, 1 1/2 år, hade inga svåra upplevelser med sig i bagaget hit. Han var född i Sverige. Hans mamma var gravid när de lämnade Pakistan. Hans symtom berodde ytterst på den press föräldrarna utsattes för genom den långa väntetiden i Sverige och den fruktan att behöva återvända som de hela tiden levde i. Till slut, efter drygt ett och ett halvt års väntan, fick de uppehållstillstånd av humanitära skäl.

Hur ska vi kunna hjälpa flyktingbarnen?

Flyktingbarnen, som ofta är mycket ensamma i samvaron med sina ångestfyllda föräldrar och i värsta

.....
För flyktingarna livsavgörande beslut fattades ofta på basis av undermåliga utredningar
.....

fall lever i ett känslomässigt isolat är i stort behov av att bli bekräftade. Därför är det viktigt att vi som träffar flyktingfamiljer, både asylsökande och de som fått uppehållstillstånd, intresserar oss för barnen, pratar med barnen och pratar med föräldrarna om hur barnen har det. Så att vi inte gör samma misstag som Invandrarverket och polisen, dvs glömmer bort barnen.

Förutom de långa väntetidernas nedbrytande effekter på barnen var den mest skrämmande erfarenheten från mitt arbete med flyktingfamiljerna avsaknaden av ordentliga utredningar som underlag för besluten om uppehållstillstånd. För flyktingarna livsavgörande beslut fattades ofta på basis av undermåliga utredningar. Barnen omnämndes med namn och födelse-datum, sällan mer.

I regeringspropositionen 83/84:144 står:

”Vid bedömningen av utlänningsärenden som rör barnfamiljer skall självfallet beaktas sådana omständigheter av humanitär natur som hänför sig till barnen och deras situation från hälsosynpunkt och övrigt”.

Regeringen anser att ”en social utredning”, ”läkarundersökning eller motsvarande” bör komma till stånd ”när det påkallas av omständigheterna i ärendet”. Trots de här klara instruktionerna hörs barnen ytterst sällan. Deras situation är bortglömd vid asylbedömningarna.

Trots alla brister i förhören så pratar polisen åt-

.....
Barnens situation är bortglömd vid asylbedömningar
.....

minstone med de vuxna. Man frågar om de varit utsatta för politisk eller religiös förföljelse eller förtryck. Man försöker bedöma om deras fruktan för förföljelse är välgrundad (ett centralt begrepp i flyktinglagstiftningen är ju just ”välgrundad fruktan”).

Men barnen då? Deras välgrundade fruktan intresserar man sig inte för. Det förtryck och den fysiska och psykiska misshandel, som många flyktingbarn varit utsatta för kan de inte själva formulera. Den uttrycker de genom sina psykiska symtom.

Att under lång tid uppleva direkt och indirekt våld, separationer, att leva med psykiskt pressade föräldrar som inte förmår ge trygghet och skydd — det är att leva i ett förtryck, skapat av den politiska och sociala situation som föräldrarna flyr från. Det förtrycket är på inget sätt mindre allvarligt än det som drabbar föräldrarna. Tvärtom drabbar det barnen hårdare eftersom de befinner sig i känsliga utvecklingsfaser. Flyktingbarnen i Sverige, som i egenskap av barn borde vara föremål för ett särskilt skydd, drabbas i själva verket av en rättslöshet som vida överskrider den som drabbar deras föräldrar.

Fram till april 1985 räknades inte flyktingbarnen som kom hit. Nu räknar man dem till antalet. Men när ska vi börja ta flyktingbarnen och deras upplevelser på allvar? När ska vi börja räkna med dem — inte bara som pinnar i statistiken — utan som individer att ta hänsyn till när man bedömer familjernas rätt att få uppehållstillstånd?